

THE SOCIO-MORAL ESSENCE OF THE “VALUE” CONCEPT

Malika Mamadiyarova

Independent researcher of Navoi State University

Navoi, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: society, tendency, value, philosophy, sociology, morality, globalization, culture, development, education.

Received: 01.07.25

Accepted: 02.07.25

Published: 03.07.25

Abstract: This article provides an in-depth analysis of values, particularly the role of family values within the sociological and cultural context. The study is based on the sociological concept of values and explores their influence on individual socialization, behavior, and societal stability. The article examines the intergenerational continuity of family values, their impact on personal development and the social environment, and highlights the weakening of traditional values amid globalization, technological changes, and the influence of Western culture. Furthermore, it substantiates the importance of education, mass media, and state policy in preserving family values, instilling them in youth, and strengthening the institution of the family.

“QADRIYAT” KONSEPSIYASINING IJTIMOYIY-AXLOQIY MOHIYATI

Malika Mamadiyarova

Navoiy davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Navoiy, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: jamiyat, tendensiya, qadriyat, falsafa, sotsiologiya, axloq, globallashuv, madaniyat, taraqqiyot, tarbiya.

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadriyatlar, xususan, oilaviy qadriyatlarning sotsiologik va madaniy kontekstdagi o'rni chuqur tahlil etilgan. Tadqiqot qadriyatlar sotsiologik konsepsiyasi asosida olib borilib, ularning shaxsning ijtimoiylashuvi, xulq-atvori va jamiyat barqarorligidagi roli yoritilgan. Maqolada oilaviy qadriyatlarning avlodlararo uzluksizligi, shaxs kamoloti va ijtimoiy muhitga ta'siri tahlil qilinib, unda globallashuv, texnologik o'zgarishlar va g'arbiy madaniyat ta'siri fonida an'anaviy

qadriyatlarning zaiflashuvi muammosi ko'rsatib berilgan. Shuningdek, oilaviy qadriyatlarni saqlab qolish, yoshlarga ularni singdirish, oila institutini mustahkamlash borasida ta'lim, ommaviy axborot vositalari va davlat siyosatining ahamiyati asoslanadi.

СОЦИАЛЬНО-ПРАВСТВЕННАЯ СУЩНОСТЬ КОНЦЕПЦИИ «ЦЕННОСТЬ»

Малика Мамадиярова

Независимый исследователь

Навоийского государственного университета

Навои, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: общество, тенденция, ценность, философия, социология, нравственность, глобализация, культура, развитие, воспитание.

Аннотация: В статье всесторонне анализируется значение ценностей, в частности семейных, в социологическом и культурном контексте. Исследование основано на социологической концепции ценностей и раскрывает их роль в социализации личности, формировании поведения и обеспечении стабильности общества. Рассматриваются вопросы преемственности семейных ценностей между поколениями, их влияние на развитие личности и социальную среду. Особое внимание уделяется проблеме ослабления традиционных ценностей на фоне глобализации, технологических изменений и влияния западной культуры. Обоснована значимость образования, средств массовой информации и государственной политики в сохранении семейных ценностей, их передаче молодому поколению и укреплении института семьи.

Kirish

So'nggi o'n yilliklarda olimlarning ilmiy tadqiqotlarida qadriyat mavzusi yetakchi pozitsiyalardan birini band etib kelmoqda. Bu tendensiya qadriyatlarining har qanday ijtimoiy tuzilmadagi voqealarning fundamental mohiyatini tushunish, ularning latent mazmuni va faoliyat vektorlarini aniqlashga ko'maklashuvchi o'ziga xos optik vosita ekanligi bilan izohlanadi. "Qadriyat yo'nalishlari tizimiga tayanib, ijtimoiy aloqalarning evolyutsion tendensiyalarini, jamiyat taraqqiyotining kelajakdagi vektorlarini baholash imkoniyati mavjud. Qadriyatlar sotsiologiya, psixologiya, ijtimoiy psixologiya, axloqshunoslik kabi turli xil ilmiy yo'nalishlar tomonidan har tomonlama chuqur o'rganilmoqda. Mazkur tadqiqotda asosan sotsiologik aspektga urg'u beriladi. Sotsiologiya, birinchi navbatda, ijtimoiy o'zaro ta'sirlarni muvofiqlashtirishda hal

qiluvchi rol o'ynovchi qadriyat yo'nalishlariga alohida e'tibor qaratadi. Ushbu doirada qadriyatlar madaniyatning ajralmas tarkibiy elementi, ijtimoiy birliklar va guruhlarining xatti-harakatlarini qadriyat-normativ asosda tartibga solishning muhim instrumenti sifatida tushuniladi" [1].

Shu nuqtai nazardan, yuqorida ta'kidlangan o'zgarishlar oila institutining bugungi holati, uning jamiyatdagi roli va ahamiyatiga qanday ta'sir ko'rsatgani, jamiyatning yangi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlari oila ichidagi munosabatlarga, oilaviy qadriyat yo'nalishlariga va ushbu ijtimoiy institutning mustahkamligiga qanchalik darajada ta'sir etgani muhim ahamiyat kasb etadi. Oilada ro'y berayotgan transformatsion jarayonlar muammosini tadqiq etish alohida dolzarblikka ega, chunki oila doimo jamiyatning fundamental asosi bo'lib kelgan va uning holatiga qarab butun jamiyatning ahvolini baholash mumkin.

Metodologiya

Mazkur maqola metodologik asos sifatida qadriyatlar sotsiologik konsepsiyasiga tayanadi. Bugungi kunda qadriyatlar masalasi ko'plab ilmiy yo'nalishlarda – falsafa, sotsiologiya, psixologiya, axloqshunoslik kabi fanlarda markaziy mavzuga aylangan. Tadqiqotda esa aynan sotsiologik yondashuv asosiy metod sifatida tanlanadi, chunki qadriyatlar ijtimoiy hayotni tartibga soluvchi norma va mezonlar majmuasidir. Sotsiologik nuqtai nazardan qaraganda, qadriyatlar – bu jamiyatning ma'naviy negizi, ijtimoiy institutlarning asosiy tayanchi hisoblanadi. Tadqiqot davomida qadriyatlar madaniyatning ajralmas qismi sifatida tahlil qilinadi va oilaviy qadriyatlar orqali jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar tizimi ochib beriladi.

Metodologik jihatdan A.G. Zdravomislovning qadriyatlar zanjiri modeli, V.P. Tugarinovning qadriyatlar tasnifi, shuningdek, qadriyatlar va ehtiyojlar o'rtasidagi dialektik bog'liqlik asos qilib olinadi. Shu bilan birga, qadriyatlarni faqat ijtimoiy emas, balki individual faoliyat mahsuli sifatida ko'rish yondashuvi qo'llaniladi. Oilaviy qadriyatlarning ijtimoiy-guruh darajasida shakllanishi, avlodlararo meros sifatida uzatilishi, shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonidagi o'rni, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikka qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy globallashuv va madaniy xilma-xillik sharoitida qadriyatlar transformatsiyasi ham alohida ko'rib chiqiladi. Maqolada qadriyatlar shaxs xulq-atvorining asosiy yo'nalishlarini belgilovchi omil sifatida baholanadi. Shu asosda oilaviy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni yoshlarga singdirish bo'yicha ijtimoiy-pedagogik takliflar ishlab chiqiladi.

Muhokama va natijalar

Qadriyatlar ijtimoiy hayotning poydevorlaridan biridir. Ular jamiyatning madaniy taraqqiyoti, sotsializatsiya jarayoni va boshqa madaniyatlar bilan o'zaro aloqalar orqali avloddan avlodga meros bo'lib o'tadi. Ayrim shaxslar tomonidan e'tirof etilgan muayyan qadriyatlar majmui ularning guruhga mansublik hissini shakllantiradi. Indivud o'z maqsadlarini tanlashda va shaxsiy qadriyatlar tizimiga asoslangan kelajakdagi xatti-harakatlar rejasini tuzishda erkin bo'ladi.

Shaxsning ijtimoiy rollari diapazoni va soni uning o'zini identifikatsiya qiladigan ijtimoiy guruhlarining xilma-xilligi, u ishtirok etadigan faoliyat va munosabatlarning murakkab tuzilishi bilan belgilanadi.

Falsafa va sotsiologiyada "qadriyat" konsepsiyasi uzluksiz ravishda qayta ta'riflanib boradi, bu tadqiqot mavzusining nihoyatda murakkab ekanligidan dalolat beradi. Mazkur ishda qadriyat madaniyatning tarkibiy qismi sifatida talqin etilib, u umumiy maqsadlar borasidagi e'tiqodlarni aks ettiradi. Qadriyatlar nazariyasining taraqqiyoti hayotning o'zi bilan bog'liq. Qolaversa, ijtimoiy taraqqiyot dialektikasi shuni ko'rsatadiki, na ilmiy-texnik yutuqlar, na insonlarning moddiy farovonligining yuksalishi, na turli-tuman axborot oqimining kengayishi yuksak qadriyatlar sari intilishni to'la kafolatlay olmaydi. Zero, axborot va texnologiyalarga boy bugungi zamon ko'pincha an'anaviy qadriyatlarni savol ostiga qo'yib, yangi axloqiy muammolarni yuzaga keltiradi va qadriyat tizimlarining rang-barangligini kuchaytiradi. Shu bois, nafaqat qadriyatlar ierarxiasini anglab yetish, balki jadal o'zgarib borayotgan ijtimoiy muhitda ularni avloddan avlodga yetkazish va asrab-avaylash mexanizmlarini topish ham dolzarb vazifaga aylanadi [2].

Qadriyatlar faylasuflar tomonidan atrofda dunyo obyektlarining o'ziga xos ijtimoiy ta'riflari, inson bilan munosabatlarga kirishib, u uchun ijobiy, "foydali" ma'noga ega bo'lgan barcha narsalar sifatida belgilanadi, ya'ni jamiyatning progressiv rivojlanishiga va inson shaxsiyatining yaxshilanishiga hissa qo'shadi. V.P.Tugarinov qadriyatlarni aniqlashda ehtiyojlarga yetakchi rol belgilaydi, va bir vaqtning o'zida olim qadriyatlarni ikki guruhga ajratadi: "hayot qadriyatlari (hayot, sog'liq, hayot quvonchi, odamlar bilan muloqot va boshqalar); madaniy qadriyatlar: moddiy (texnologiya, uy-joy, oziq-ovqat, kiyim-kechak va boshqalar), ijtimoiy-siyosiy (jamoat tartibi, tinchlik, xavfsizlik, erkinlik, tenglik, adolat, insoniyat), ma'naviy (ta'lim, fan, san'at)" [3].

Qadriyat ijtimoiy xususiyatga ega va faqat ijtimoiy hamjamiyat darajasida (ham alohida ijtimoiy qatlam, ham butun jamiyat sifatida) rivojlanadi. Faoliyat jarayonida shakllangan individual qadriyatlarning o'zi ijtimoiy va jamoaviy hodisalardir. Qadriyatga munosabat faoliyat jarayonida shakllanadi va faoliyat orqali amalga oshiriladi. Olimlar "qadriyat" tushunchasining o'zida allaqachon ijobiy ma'no borligini ta'kidlashlari bejiz emas, chunki salbiylik belgilari bo'lgan qadriyat - bu bema'nilik. Shu bilan birga, inson obyektiv qadriyatlarning butun majmuasini har doim ham anglay olmasligi aniq. Va biz, avvalo, shaxs tomonidan ushbu qadriyatlarni o'zlashtirish, qabul qilish va bo'ysundirish darajasi haqida gapiryapmiz, uning darajasi ijtimoiy munosabatlarning tabiati bilan belgilanadi. Shu munosabat bilan, qadriyatlar muammosini hal qilish, agar u samarali va rasmiy bo'lmasa, shaxs muammosi, shaxsiy qadriyatlarni o'rganish va ularga ta'sir qilish bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak, deb ishonish o'rinlidir [4]. Shaxs tomonidan qadriyatlarni qabul qilish va ularni shaxsiy qadriyatlar tizimiga

integratsiyalash - bu ijtimoiy munosabatlar dinamikasi, madaniy kontekst va shaxsning individual xususiyatlari kabi ko'plab omillar ta'sirida murakkab jarayon. Qadriyatlar axloqiy tamoyillarning asosi bo'lib, ularning shakllanishi odamlarning xulq-atvori va tajribasining ayrim turlarini tanlash jarayonida yuzaga keladi. Ushbu yondashuv natijasida bir xil madaniyat doirasidagi avlodlar qadriyatlari tizimlari ierarxiyasida farqlar yuzaga keladi. U yoki bu madaniyat jamiyatda qabul qilingan qadriyatlarda aks etadi va o'z navbatida jamiyat a'zolarining shaxsiyatini shakllantiradi, ularning xatti-harakatlarini tartibga soladi.

Inson hayoti davomida turli qadriyatlar bilan yo'g'riladi. Bu qadriyatlar uning dunyoqarashini, xulq-atvorini va hayotdagi maqsadlarini belgilaydi. Shaxsning shakllanishida esa oilaviy qadriyatlar muhim rol o'ynaydi. Oila – bu inson ilk bor mehr-oqibat, sadoqat, hurmat va boshqa muhim qadriyatlar bilan tanishadigan muhitdir. Oilaviy qadriyatlar avlodlardan avlodga o'tib, millatning ma'naviy-axloqiy qiyofasini shakllantiradi. Oilada o'zaro hurmat, mehr-oqibat, ishonch, bir-birini qo'llab-quvvatlash kabi qadriyatlar hukm sursa, bu jamiyatning barqarorligi va rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi [5].

Bugungi kunda globallashtirish jarayonlari, axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida an'anaviy oilaviy qadriyatlarga tahdidlar paydo bo'lmoqda. Shu sababli, oilaviy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni yoshlarga singdirish dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Yoshlarni oilaviy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularga oila mustahkamligi, oila a'zolarining bir-biriga bo'lgan mehr-oqibati, sadoqati va burchi haqida tushuncha berish muhim ahamiyatga ega. Zero, mustahkam oila – bu sog'lom jamiyatning asosi. Oilaviy qadriyatlarga sodiqlik esa shaxsning ma'naviy yetukligi va jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir.

Biroq, bugungi kunda globallashtirish jarayonlari, axborot texnologiyalarining rivojlanishi, turli mafkuralarning ta'siri natijasida an'anaviy oilaviy qadriyatlarga jiddiy tahdidlar paydo bo'lmoqda. G'arb madaniyatining kirib kelishi, individualizmning kuchayishi, oilaning iqtisodiy ahvolidan yomonlashuvi kabi omillar oilaviy munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, oilaviy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni yoshlarga singdirish, oila institutini mustahkamlash bugungi kunda dolzarb vazifaga aylanib bormoqda [6].

Oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga qaratilgan bir qator muhim choralarni amalga oshirish zarur.

Birinchidan, yoshlarni oilaviy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash lozim. Oila mustahkamligi, o'zaro mehr-oqibat, sadoqat va mas'uliyat haqida chuqur tushunchaga ega bo'lgan yoshlar kelajakda sog'lom va baxtli oilalar qurishga intiladi. Bu borada ta'lim tizimi alohida rol o'ynaydi. Maktabgacha ta'lim muassasalari, maktablar va oliy o'quv yurtlarida oilaviy qadriyatlarga bag'ishlangan darslar va tadbirlar tashkil etilishi muhimdir.

Ikkinchidan, oilaviy munosabatlar madaniyatini oshirish zarur. Ota-onalar o'zaro hurmat, ishonch va mehr-oqibatga asoslangan munosabat qurishi farzandlar tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ota-onalar uchun psixologik maslahatlar, oila psixologiyasi kurslari tashkil etilishi foydali bo'ladi.

Uchinchidan, davlat tomonidan ijtimoiy himoyani kuchaytirish, ayniqsa yosh oilalarga moddiy va uy-joy bilan bog'liq yordam ko'rsatish oilaviy barqarorlikni ta'minlaydi. Bu esa oila institutini mustahkamlashga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, ommaviy axborot vositalarining targ'ibotdagi o'rni alohida e'tiborga loyiq. Televideniye, internet va matbuot orqali oilaviy qadriyatlar targ'ib etilishi, hayotiy misollar asosida ularning ahamiyati yoritilishi kerak.

Beshinchidan, milliy qadriyatlarni, urf-odat va an'analarni yosh avlodga yetkazish, ularni o'z tarixiy ildizlari bilan bog'lash – bu nafaqat oilaviy, balki jamiyatdagi barqarorlikni saqlashning ham eng asosiy yo'lidir [7].

Zero, mustahkam oila – bu nafaqat har bir inson uchun baxt manbai, balki sog'lom va barqaror jamiyatning asosi hamdir. Oilaviy qadriyatlarga sodiqlik esa shaxsning ma'naviy yetukligi va jamiyat taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi. Kelajak avlodlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash, jamiyatimizni yanada rivojlantirish uchun oilaviy qadriyatlarni asrab-avaylashimiz va ularni mustahkamlashimiz shart.

Xulosa

Qadriyatlar har qanday jamiyatning ma'naviy poydevorini tashkil etadi. Ushbu maqolada qadriyatlar, xususan, oilaviy qadriyatlarning sotsiologik va madaniy kontekstdagi o'rni chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, oilaviy qadriyatlar nafaqat shaxsning ijtimoiylashuvi va axloqiy shakllanishida, balki jamiyat barqarorligi va taraqqiyotida ham muhim rol o'ynaydi. Biroq, globalashuv, texnologik rivojlanish va g'arb madaniyatining keng kirib kelishi an'anaviy qadriyatlarga jiddiy tahdid solmoqda. Shu sababli, oilaviy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni yoshlarga singdirish va oila institutini mustahkamlash zamonaviy ijtimoiy taraqqiyotda ustuvor vazifadir. Mustahkam oila – sog'lom jamiyat kafolati ekani e'tiborga olinib, davlat, ta'lim muassasalari va ommaviy axborot vositalari tomonidan qadriyatlar targ'ibotiga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Zero, oilaviy qadriyatlarga sodiqlik – bu nafaqat shaxsiy kamolotning, balki umumiy ijtimoiy taraqqiyotning muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Анцупов А.Я., Мипилов А.И. Конфликтология. Учебник. - М., 2000.
2. Асмолов А.Г. Деятельность и установка. - М., 1979.
3. Афанасьева И.Г. Социалистические ценности и ценностные ориентации личности. М., 1986.

4. Барсукова С.Ю. Сущность и функции домашней экономики, способы измерения домашнего труда. // Социс. 2003. №12.
5. Барсукова С.Ю., Радаев В.В. Легенда о тендере. Принцип распределения труда между супругами в современной городской семье. // Мир России. 2000. №4.
6. Караханова Т.М. Ценностные ориентации работающих женщин и использование времени. // Социс. 2003. №3.
7. Карцева Л.В. Об оценке состояния современной российской семьи: от катастрофизма к субъектоцентризму. Казань, 2004.
8. Халматова М. Оилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбияси. Тошкент: Ўзбекистон, 2000.;
9. Халматова М., Сафаева С. Аёллар масаласи: умумижтимоий ва миллий жиҳатлар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2003. Б.162.
10. Хусеинова А.А. Фукаролик жамияти ва аёллар. – Бухоро, 2009. Б.88.
11. Убайдуллаева Р.А. Семья в Узбекистане. –Тошкент: Ижтимоий фикр, 2012. -Б.164.
12. Sobirovich, T. B. (2022). National and universal principles of democracy. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(1), 334-338.
13. Sobirovich, T. B. (2021). National Principles of Democracy in Uzbekistan. Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences (MJBAS), 5(3), 131-135.